

wel eens veronachtzaamd en ziekten in het huisgezin of andere kwade gebeurtenissen zouden het gevolg zijn geweest.¹

De nationalistische groeperingen die in de loop van de twintigste eeuw ontstonden, beschouwden Diponegoro als hun grote negentiende-eeuwse voorman. In tal van toespraken werd aan zijn optreden herinnerd, hetgeen het gouvernement niet aangenaam was. De verkoop van Diponegoro's portret werd in Soerabaja in '41 door de Politieke Inlichtingen-Dienst (de dienst die de acties der nationalisten nauwkeurig observeerde) verboden. Onder de Japanse bezetting ging in de jaren '44 en '45 vrijwel geen week voorbij waarin niet in de radio over Diponegoro werd gesproken – zijn geboortedag werd toen herdacht in publieke bijeenkomsten waarin, aldus een in Australië in juli '45 opgevangen radiobERICHT, 'de boodschap van de prins aan de Indonesische bevolking werd doorgegeven.'² Zijn 'heilig graf' te Makassar werd in die tijd zorgvuldig schoon gehouden door leerlingen van middelbare scholen.³

Cultuurstelsel

'De Coloniën bestaan voor het Moederland en niet het Moederland voor de Coloniën' – zo was het in 1803 geformuleerd maar in de praktijk was van die richtlijn niets terechtgekomen. De Java-oorlog en de militaire expedities die er aan voorafgingen, verslonden geld, de Java-oorlog alleen al ca. f 20 mln, en in 1828 werd becijferd dat Nederland sinds het begin van de negentiende eeuw in totaal bijna f 40 mln aan het gouvernement te Batavia had moeten lenen. Hoe kon de situatie gewijzigd worden? Hoe kon men bereiken dat de Javaanse dorpsbevolkingen behalve koffie ook nog andere gewassen zouden gaan aanplanten die in Amsterdam met winst geveild zouden kunnen worden? Geveild dan door de Nederlandse Handelmaatschappij die in 1824 op initiatief van koning Willem I was opgericht en in welke aanvankskapitaal: f 37 mln, de koning zelf met f 4 mln had deelgenomen. Het was Johannes van den Bosch die de koning, die krachtens de Grondwet van het nieuwe koninkrijk eveneens als enige verantwoordelijk was voor het bestuur der koloniën (deze waren van 1814 af, aldus een Kamerlid in 1849, 'een soort

¹ M. B. van der Jagt: *Memoires* (1955), p. 77. ² *Nigis: Monitoring Report 1476* (IC, L 69). ³ A.v., 1371 (a.v.).